

Ακρωτήρι Σαντορίνης: 7.000 χρόνια μετά

Η σημασία του προϊστορικού οικισμού στο Ακρωτήρι Σαντορίνης πολύ λίγο μπορεί να γίνει επίκεντρο άσκοπης και υπερβολικής προβολής από τους αρχαιολόγους ή άλλους αρχαιόφιλους.

Αυτά καθ' εαυτά τα ευρήματα στο χώρο της ανασκαφής πείθουν με την πρώτη επίσκεψη και τον πλέον δύσπιστο επισκέπτη για τη μοναδικότητά τους. Από τα 10.000 π. μ. που έχουν ανασκαφεί και έχουν αποκαλυφθεί, άλλα σε επιφανειακό μόνο επίπεδο και άλλα σχεδόν ολοκληρωτικά, όπως τα δύο κτίρια της Δυτικής Οικίας και του Ξεστής 3, έχουν καταγραφεί πλέον των 6.000 πήλινων αντικειμένων και πρέπει σ' αυτά να προστεθούν ακόμα τα λίθινα, τα οστέινα και τα μετάλλινα αντικείμενα ή εργαλεία.

Οι τοιχογραφίες που έχουν αποκατασταθεί υπερβαίνουν σε εμβαδόν κατά πολύ αυτές των Μινωικών παλατιών της Κρήτης, γιατί σώζονται σε επιφάνειες που καλύπτουν ολόκληρα δωμάτια.

Οι οργανικές ουσίες που βρέθηκαν απανθρακωμένες μπορούν να αποτελέσουν ένα πρωτόλειο προϊστορικού περιβαλλοντολογικού μουσείου, ενώ τα οικοδομήματα που διατηρούνται, μέχρι τον δεύτερο ή και τρίτο όροφο, συνιστούν ολοκληρωμένα δείγματα προϊστορικής οικοδομικής τέχνης και τεχνικής.

Όλα αυτά συμβαίνουν γιατί στο Ακρωτήρι συνέβη ένα μοναδικό γεγονός: κατεστράφηκε γύρω στα 1.500 π.Χ.



(χρονολογία που είναι αντικείμενο πολλών αρχαιολογικών συζητήσεων)* από ηφαιστειακή έκρηξη. Έτσι, οι ίδιες οι συνθήκες καταστροφής του οικισμού (σεισμοί και επικάλυψη από ηφαιστειακή λάβα) δημιούργησαν έναν άριστο μανδύα προφύλαξης και συντήρησης των οικοδομημάτων και του περιεχομένου τους στην κατάσταση που βρίσκόντουσαν στην καθημερινή ζωή του οικισμού λίγο πριν από το σεισμό και την τελική έκρηξη του ηφαιστείου.

Με αυτό τον τρόπο, εξασφαλίστηκε όχι μόνο μια πληθώρα ευρημάτων αλλά και το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά χρησιμοποιούνται, και αυτό ακριβώς το πλαίσιο είναι που καθιστά το Ακρωτήρι ένα μοναδικό ζωντανό προϊστορικό μουσείο, που αποκαλύπτεται σιγά-σιγά από την ανασκαφική σκαπάνη.

Σύμφωνα με τις τελευταίες έρευνες, ο οικισμός του Ακρωτηρίου ιδρύθηκε γύρω στην Ύστερη Νεολιθική περίοδο (5.000 π.Χ.) και συνέχισε την ύπαρξή του μέχρι και την ΥΚΙ περίοδο (1.500 π.Χ.). Οι παλαιότερες φάσεις της κατοίκησης είναι δυσπρόσιτες, γιατί απαιτούν την καταστροφή της άριστα διατηρημένης ύστατης φάσης (ΥΚΙ 1550-1500 π.Χ.). Τα περισσότερα λοιπόν ευρήματα του οικισμού ανήκουν στα τελευταία 50 χρόνια ζωής του, που οι αρχαιολόγοι εδώ και 22 χρόνια περίπου (1967 Σπ. Μαρινάτος - 1989 Χρ. Ντούμας) αγωνίζονται να αποκαλύψουν και να διατηρήσουν.

Η ανασκαφή σε ένα τέτοιο χώρο προχωράει αργά, με σκοπό να αποτυπώσει όλες τις δυνατές πληροφορίες για της δραστηριότητες των κατοίκων του προϊστορικού Αιγαίου. Ολόκληροι τομείς αρχαιολογικής έρευνας, όπως αρχιτεκτονική (υλικά και τρόπος δόμησης), ζωγραφική (θέματα, χώροι, τεχνολογία τοιχογραφιών), κεραμική παραγωγή (πρώτες ύλες, τρόποι και χώροι παραγωγής, τεχνολογία, εμπόριο), λιθοτεχνία (πρώτες ύλες, τεχνολογία, χρήσεις), υφαντική, μεταλλοτεχνία, σταθμά, γραφή, τροφή και αποθήκευση, και άπειρες άλλες πληροφορίες,

τροφοδοτούνται με το υλικό αυτής της ανασκαφής, η οποία σώζει όχι μόνο το τι αλλά και το πώς.

Ανεξάρτητα όμως από τη σημασία του Ακρωτηρίου στην αρχαιολογική έρευνα, ο ίδιος ο χώρος της ανασκαφής αυτής, αλλά και της ευρύτερης περιοχής, παρέχει τις δυνατότητες για τη δημιουργία ενός οικισμού-μουσείου. Ο επισκέπτης του αρχαιολογικού χώρου, όταν η ανασκαφή θα έχει προχωρήσει αρκετά, θα μπορεί να περπατήσει στους στενούς χωμάτινους ή πλακόστρωτους δρόμους, με τους αγωγούς στο πλάι για τα βρόχινα νερά, και να ακολουθήσει την πολύπλοκη ρυμοτομία, που θα τον οδηγήσει σε μικρές πλατείες ή αδιέξοδα. Θα μπορεί να ακολουθήσει τις οδοντωτές προσόψεις των κτιρίων και να σταθεί μπροστά στις πόρτες με τα κατώφλια που διατηρούν ακόμη τα αποτυπώματα από τα πορτοφόλλα ή την οπή από το στροφέα πάνω στο κατώφλι. Θα μπορεί να σκύψει πάνω από το καφασωτό κάποιου χαμηλού παράθυρου για να περιεργαστεί τα κελάρια και τις αποθήκες με τα μεγάλα πιθάρια ή τους τριπτήρες για την επεξεργασία και αποθήκευση των τροφών. Θα μπορεί ακόμη να ανέβει ένα πέτρινο κλιμακοστάσιο για να φτάσει στον δεύτερο όροφο, όπου πιθανώς θα έχει τοποθετηθεί η αναπαράσταση κάποιων τοιχογραφίας, όπως αυτής των πλοίων ή των παιδιών που παίζουν μποξ, ή των γυναικών που μαζεύουν κρόκους.

Πολλά στοιχεία, όπως ξύλινες κατασκευές (ντουλάπια, έπιπλα, καλάθια),



* New Scientist, Feb. 1989, πρόσφατη περίληψη των απόψεων.

μπορεί να έχουν χαθεί ολοκληρωτικά ή να σώζονται μόνο τα αποτυπώματά τους μέσα στην ηφαιστειακή λάβα. Ακόμη και αυτά όμως τα στοιχεία θα μπορούσαν να δοθούν με φωτογραφικό υλικό, που θα αποτύπωνε τα διάφορα στάδια της ανασκαφής επιτόπου, έτσι ώστε όλη η μαγεία της προϊστορικής πόλης θα ξεδιπλωνόταν μπροστά στον σημερινό επισκέπτη.

Είναι γνωστό όμως ότι όλα αυτά δεν λειτουργούν ξεκομμένα από το όλο περιβάλλον. Το Ακρωτήριο δεν είναι μόνο ο χώρος της ανασκαφής, είναι και η ευρύτερη περιοχή, από τον Μπάλλο και τα Ορυχεία μέχρι το Μαύρο Ραχίδι, τη Μεσοβούνα και τον Ποταμό. Σε όλες αυτές τις περιοχές η αρχαιολογική σκαπάνη έχει δώσει δείγματα προϊστορικής κατοίκησης και είναι πλέον βέβαιο ότι ο σημερινός αρχαιολογικός χώρος καλύπτει μόνο ένα κεντρικό σημείο της πόλης, η οποία είχε πολύ μεγαλύτερη έκταση.

Ειδικότερα το προϊστορικό λιμάνι του Ακρωτηρίου τοποθετείται, σύμφωνα με τη γνώμη του διευθυντού των ανασκαφών του Ακρωτηρίου, καθηγητού Χρ. Ντούμα, στην κοιλάδα ανάμεσα στο Μαύρο Ραχίδι και στη Μεσοβούνα, εκεί δηλαδή ακριβώς που οι μπουλντόζες άνοιξαν δρόμο και πλατεία 15 μ. για να δημιουργήσουν «δίοδο» προς την κόκκινη άμμο, όπου προβλέπουν την κατασκευή ψαρολίμανου.

Η όλη επιχείρηση διενεργήθηκε (14-15 Ιανουαρίου) ένα Σαββατοκύριακο, όταν όλες οι δημόσιες υπηρεσίες ήσαν κλειστές, χωρίς την άδεια της Εφορείας Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, ενώ εκκρεμούσε απόφαση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου και παρά τις αντιδράσεις όλων των σχετικών αρχαιολογικών οργάνων (διευθυντού ανασκαφών Ακρωτηρίου, Εφόρου Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, φυλάκων του αρχαιολογικού χώρου κ.λπ.).

Το σημερινό χωριό του Ακρωτηρίου, ακόμη και στα πρώτα χρόνια των ανα-

σκαφών, παρουσίαζε μια εικόνα εγκατάλειψης και ερήμωσης, που τώρα τη θυμίζει μόνο το μισογκρεμισμένο ενετικό κάστρο στην κορυφή του λόφου. Η ανάπτυξη του ήταν ραγδαία, συνδέθηκε συκοινωνιακά με το υπόλοιπο νησί, απέκτησε άπειρα ξενοδοχεία, ταβέρνες και ειδικευμένες γωνιές για κάθε επισκέπτη. Το μοναδικό του προσόν ήταν, και είναι, το ενδιαφέρον για τα αρχαία. Ιδιαίτερα αφ' ότου ο προϊστορικός αυτός οικισμός αποδείχτηκε ότι εξαφανίστηκε κάτω από συνθήκες που επαλήθευσαν το μύθο της Ατλαντίδας του Πλάτωνα, του νησιού που βυθίστηκε κάτω από τη θάλασσα.

Θα πίστευε λοιπόν κανείς ότι στην περίπτωση της Σαντορίνης, και ιδιαίτερα του προϊστορικού οικισμού του Ακρωτηρίου, είχε επέλθει συμφιλίωση μεταξύ αρχαιολογικής σκαπάνης και τάσης για εκσυγχρονισμό, μια που τα αρχαία απετέλεσαν κίνητρο ανάπτυξης για το χωριό.

«Τα αρχαία» όμως δεν περιορίζονται στο χώρο που περιγράφει το συρματοπλέγμα του αρχαιολογικού χώρου, αλλά είναι θαμμένα κάτω από τον ηφαιστειακό μανδύα σε μια ευρύτερη περιοχή, τουλάχιστον γύρω από το Ακρωτήριο, και δημιουργούνται πλέον κίνδυνοι για την ανάπτυξη των σύγχρονων οικισμών.



Επαναλήφθηκε λοιπόν, ακόμη μια φορά, η διαδοχή της ευφορίας από τη δυσαρέσκεια, όπως και σε άλλες υποβαθμισμένες περιοχές του ελλαδικού χώρου, που από τη μία πλευρά η ανεύρεση αρχαίων μνημείων τροφοδοτεί αισθήματα υπερηφάνειας και ελπίδες ανάπτυξης και, από την άλλη, τα ίδια τα αρχαία γίνονται εμπόδιο στην ανάπτυξη και αντικείμενο ανταγωνισμών και συμφεροντολογικών υπολογισμών (Βεργίνα, Πύλος, Δελφοί, Χαλκιδίκη κ.λπ.).

Παρά το γεγονός ότι στην περίπτωση του Ακρωτηρίου η Αρχαιολογική Υπηρεσία είχε κάνει όλες τις απαραίτητες ενέργειες, παραμένει το γεγονός ότι η διευθέτηση παρόμοιων υποθέσεων απαιτεί πιο έγκαιρες και δραστηκές διαδικασίες. Δυστυχώς, οι οριοθετήσεις των αρχαιολογικών περιοχών δεν αρκούν, αν δεν συνοδεύονται από δυνατότητα διευθέτησης των σύγχρονων αιτημάτων ανάπτυξης εκεί που αυτό είναι εφικτό, ή από αποτελεσματικότερα μέτρα φύλαξης και σοβαρές νομοθετικές κυρώσεις σε περίπτωση καταπάτησής τους. (Πρόσφατο άρθρο του καθηγητή Χρ. Ντούμα στην *Επιστημονική Σκέψη* για τη νομοθεσία περί αρχαιολογικών μνημείων και του Β. Δωροβίνη στην *Αρχαιολογία*, τεύχος 28, για το νέο σχέδιο νόμου περί πολιτικής κληρονομιάς).

Το έμπρακτο ενδιαφέρον της πολιτείας για τη διατήρηση του πολιτιστικού μας παρελθόντος σημαίνει, αφ' ενός, ενίσχυση του έργου της αρχαιολογικής υπηρεσίας με τα απαραίτητα κονδύλια για την διεκπεραίωση του έργου της, αφ' ετέρου, την επιβολή αυστηρών κυρώσεων σε περίπτωση αυθαιρειών, του είδους που τελευταία έλαβαν χώρα στο Ακρωτήριο.

Κάθε δέκα περίπου χρόνια γίνεται στο Ακρωτήριο ένα Παγκόσμιο Συνέδριο με τη συμμετοχή επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων, γεωλόγων, ηφαιστειολόγων, χημικών, γεωφυσικών και αρχαιολόγων. Αυτό το καλοκαίρι, στο Τρίτο Θηραϊκό Συνέδριο, θα χρειαστεί ίσως και η συμμετοχή περιβαλλοντολόγων, για να συζητηθεί η διαφύλαξη του προϊστορικού οικισμού, όχι από νέα ηφαιστειακή καταστροφή αλλά από τις σύγχρονες καταστροφές οι οποίες παραμόρφωσαν όλη την παραλιακή περιοχή του Ακρωτηρίου, που ευτυχώς είχε προνοήσει να απαθανάτισει κάποιος αρχαίος ζωγράφος στην τοιχογραφία των πλοίων, μερικές χιλιάδες χρόνια πριν.

Αγγελία Παπαγιαννοπούλου